

بالتدک کودکان

در پرتو مهارت‌های اجتماعی

اسماعیل نتاجی زواره
اصفهان - زواره

مقدمه

انسان موجودی است اجتماعی و پویا که به‌منظور تأمین نیازهای جسمی، روحی و عاطفی، همیشه با هم‌نوعان خود در حال تعامل است و بدون ارتباط با دیگران نمی‌تواند توانمندی‌های خویش را در جهت انجام وظایف فردی و اجتماعی توسعه دهد. اجتماعی شدن فرایندی است که طی آن هنجارها، مهارت‌ها، انگیزه‌ها و رفتارهای کودک شکل می‌گیرد و او را برای ورود به جامعه فردا آماده می‌کند. به‌همین دلیل تربیت اجتماعی فرزندان باید مورد توجه اولیا و مربیان قرار گیرد تا نونهالان بتوانند انواع مهارت‌های لازم را در زندگی کسب کنند.

نگارنده در این نوشتار درصدد است که با رویکرد تربیتی به بیان نیازهای اجتماعی کودک، مؤلفه‌های رشد اجتماعی، کسب مهارت‌ها و راهبردهای مناسب در فرایند رشد اجتماعی کودکان بپردازد. امید است که مورد توجه والدین و مربیان گرامی قرار گیرد.

کودک و نیازهای اجتماعی

کودک از همان آغاز زندگی نیازهایی دارد که تأمین آن‌ها

بایه انگیزش‌ها و ارتباطات اجتماعی او در بزرگسالی قرار می‌گیرد و منجر به شکل‌گیری رفتارهای اجتماعی او می‌شود. مهم‌ترین نیازهای اجتماعی کودک به شرح زیر است:

۱- نیازهای فیزیولوژیکی: این نیازها عبارت‌اند از: نیاز به آب، غذا، خواب، استراحت و تولید نسل که در همه انسان‌ها و موجودات زنده مشترک است. تأمین این نیازها باعث می‌شود تا کودک زنده بماند و وارد زندگی اجتماعی شود (امیر حسینی، ۱۳۸۴، ص ۵).

۲- نیاز به امنیت اجتماعی: نیاز به امنیت اجتماعی عبارت از این است که کودک در کنار والدین باشد و به دور از تهدید با آرامش زندگی کند. فرزند از بدو تولد نشان می‌دهد که به بودن در کنار دیگران نیاز دارد. او می‌خواهد دیگران در کنارش باشند، بدون این که او را تهدید یا ترک کنند. بدین ترتیب، تأمین امنیت اجتماعی نیازمند سه عنصر: حضور والدین و دیگران، تهدید نکردن و استمرار حضور پدر و مادر و افراد دیگر است.

۳- نیاز به تعلق داشتن: نیاز به تعلق داشتن عبارت است از نیاز به حضور کودک در قلب دیگران. این نیاز از لحاظ سطح، بالاتر از

نیاز به امنیت اجتماعی است؛ زیرا در نیاز به امنیت اجتماعی، کودک حضور بعضی افراد؛ مخصوصاً والدین را در کنار خود خواستار است، ولی در نیاز به تعلق داشتن، تنها حضور افراد کافی نیست، بلکه احساس تعلق به یکدیگر مطرح است؛ بنابراین در تأمین این نیاز ضمن احيای آن از طریق جای دادن کودک در قلب، باید او را نیز متوجه کنیم که نه تنها وی احتیاج به محبت از طرف دیگران دارد، بلکه دیگران نیز به محبتش نیازمندند. وقتی اعضای خانواده‌ای تنها به شکل فیزیکی در کنار هم زندگی می‌کنند، تا حدی تأمین کننده نیاز امنیت اجتماعی‌اند، ولی وقتی بین آنان علاقه‌مندی وجود داشته باشد، نیاز به تعلق داشتن نیز بر طرف می‌شود.

۴- نیاز به توجه: کودک انتظار دارد که وجودش مورد غفلت قرار نگیرد. برخی از بچه‌ها برای جلب توجه بزرگ‌ترها به روش‌های گوناگون متوسل می‌شوند که برخی از این روش‌ها ظاهری مخرب دارد. ایجاد سروصدا، آزار و اذیت دیگران، به خصوص خواهران و برادران و ریخت و پاش در خانه اغلب به قصد جلب توجه انجام می‌گیرد. به‌طور معمول، نیاز به امنیت و تعلق داشتن برای چنین کودکانی تأمین گردیده است و اینک می‌خواهند در میدان توجه بزرگ‌تر قرار بگیرند.

۵- نیاز به تحسین: همه کودکان منتظرند که کارهای درستشان مورد تحسین بزرگ‌ترها قرار گیرد. بعضی از والدین یکی از فرزندان خویش را به دلیل داشتن صفتی خاص یا به دست آوردن امتیازی، مورد تحسین قرار می‌دهند. این رفتار موجب می‌شود که بچه‌ها احساس تبعیض کرده، در بزرگ‌سالی نیز به نوعی آن را تکرار کنند؛ یعنی آنان عادت نمی‌کنند که صفات قابل تحسین دیگران را ببینند و مورد تشویق قرار دهند. لذا در تربیت اجتماعی کودکان باید به این نکته توجه جدی داشت که آنان نیاز دارند مورد تحسین افراد دیگر قرار گیرند و هر چه بزرگ‌تر می‌شوند، این نیاز بارزتر می‌گردد. بنابراین باید فرزندان را به گونه‌ای تربیت کنیم که وقتی تحسین دیگران را دیدند، نسبت به آن واکنش مثبت نشان دهند (احمدی، ۱۳۷۹، ص ۲۰ - ۱۴).

مؤلفه‌های رشد اجتماعی

رشد اجتماعی کودک از جهات مختلف جسمانی، ذهنی و روانی با عوامل گوناگونی مانند: خانه، مدرسه، گروه همسالان و اجتماع، تعامل و تأثیرپذیری متقابل دارد که این امر به پیشرفت و بالندگی کودک منجر می‌شود. مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که در رشد اجتماعی فرزند نقش اساسی و کلیدی دارند، بدین شرح است:

۱- سازگاری با مدرسه: بعد از خانواده، مدرسه اولین نهادی

است که فرزند در آن مهارت‌های اجتماعی را برای ورود به جامعه فردا می‌آموزد؛ بنابراین، نقش مدرسه در اجتماعی کردن کودک و کسب انواع مهارت‌ها انکارناپذیر است. مدرسه، نه تنها مهارت‌های اجتماعی و ذهنی کودک را که قبلاً در خانواده توسط والدین به او آموخته شده است، تقویت می‌کند، بلکه مهارت‌ها و پاسخ‌های جدید زیادی نیز به او می‌آموزد.

۲- نقش معلم و مربی: معلم، مؤثرترین عامل برای سازگاری و پیشرفت کودک در مدرسه است. رابطه معلم - شاگرد عامل اصلی ایجاد انگیزه و اشتیاق در کودک برای مدرسه رفتن، یادگیری دروس، کیفیت اجتماعی شدن و نگرش مثبت او نسبت به معلمان و کارکنان مدرسه است. به‌طور کلی رفتار کودکان، به‌خصوص در دوره دبستان، بستگی و ارتباط زیادی با رفتار معلمان آنان دارد؛ بنابراین معلمانی که دارای روش مهرا انگیز و توانایی برقراری روابط مطلوب انسانی همراه با انضباط منطقی و اصولی در کلاس بودند، از همکاری، علاقه‌مندی و قدرت ابتکار دانش‌آموزان بیش‌تر بهره‌مند می‌شوند که این عامل خود می‌تواند زمینه را برای یویایی و بالندگی فراگیران آماده کند.

۳- نقش همسالان: همسالان نیز همانند معلمان نقشی بسیار مؤثر در رشد اجتماعی کودک دارند. گروه همسالان به کودک کمک می‌کند و به او می‌آموزد که چگونه با بچه‌های همسن خود رفتار و با آنان ارتباط برقرار کند. این فرایند در رشد خویشتن پنداری به کودک کمک می‌کند تا تصویری روشن از توانمندی‌ها، مهارت‌ها و نقاط ضعف خود به دست آورد و توانایی‌های جسمانی، قابلیت‌های ذهنی و رفتاری خویش را در گروه آزمایش کند و با تأیید و تقویت آن‌ها به مفهومی مثبت از خود دست یابد (استادان طرح جامع آموزش خانواده، ۱۳۸۳، ص ۲۲ - ۱۹).

کسب مهارت‌های اجتماعی

یکی از لوازم تربیت اجتماعی، تقویت مهارت‌های اجتماعی است. رفتار اجتماعی را می‌توان به یک بازی تشبیه کرد که هر فردی بخواهد وارد این بازی شود، باید مهارت‌های لازم را کسب کند. همان‌گونه که در هر بازی فرد موفق کسی است که بتواند به خوبی و با مهارت در آن بازی شرکت کند، در بازی اجتماعی نیز کسانی موفق می‌شوند که مهارت‌های لازم را در این زمینه داشته باشند. مهم‌ترین مهارت‌های اجتماعی که بستر رشد و بالندگی کودک را آماده می‌کنند، بدین قرارند:

۱- مهارت دوستی: فرایند دوستی یک پدیده اجتماعی در زندگی همه انسان‌هاست. برخی افراد خواهش دوست را بر خواهش

دیگران ترجیح می‌دهند و تأثیری را که از دوست خود می‌پذیرند، از هیچ معلم و مربی بی‌پذیرا نیستند؛ لذا وقتی که دوست تا این درجه می‌تواند در زندگی فرزندان ما نقش داشته باشد، پس باید والدین فرزندان خویش را در این راه تربیت کنند. برخی از مهم‌ترین نکاتی که باید دربارهٔ پدیدهٔ دوستی و دوست از طرف اولیا مورد توجه قرار گیرد، به شرح زیر است:

- دوستی را به عنوان یک واقعیت در زندگی فرزندانمان بپذیریم.
- توجه داشته باشیم که این دوست بد نیست که فرزند ما را به بیراهه می‌کشد، بلکه ممکن است ویژگی‌هایی در فرزند ما وجود داشته باشد که او را به طرف انتخاب دوست بد سوق می‌دهد.
- هم‌چنین، سعی کنیم آداب دوستی را به فرزندانمان بیاموزیم.

۲- مهارت مشارکت اجتماعی: یکی دیگر از مهارت‌هایی که زمینه را برای رشد و بالندگی کودکان مهیا می‌سازد، مهارت مشارکت اجتماعی و شرکت در بازی و عضویت در گروه است. کودکانی که بتوانند در بازی‌ها عضو مفیدی باشند و در گروه اجتماعی با موفقیت شرکت کنند، در زندگی اجتماعی به رضایت خاطر بالایی دست می‌یابند. شرط‌های لازم برای داشتن مشارکت اجتماعی موفق بدین شرح است:

- شناخت قوانین گروه و اطاعت از اعضای آن.
- تشخیص سلسله مراتب اجتماعی در گروه.
- هماهنگ کردن دیدگاه خود با دیگران.
- شناخت فراز و نشیب‌های اجتماعی و کنترل خود به هنگام بروز بحران و مشکل.
- توجه به نیازهای اعضای گروه.

۳- مهارت تعامل اجتماعی: کودکان باید تعامل اجتماعی یاد داد و سبب اجتماعی را بیاموزند. همان‌گونه که ما از لحاظ اقتصادی به دیگران احتیاج داریم و در یک جریان تعاملی مستمر، نیازهای خود را از منابع مختلف همچون: نانوايي، قصابي، خیاطي و... تأمین می‌کنیم، در زمینهٔ روابط اجتماعی نیز به چنین داد و ستدهایی نیاز داریم. برای مثال، نیاز به محبت را در جریان تعامل اجتماعی با خانوادهٔ خود تأمین می‌کنیم؛ نیاز به دانش‌اندوزی و کسب مهارت‌های فنی و علمی را از طریق آموزشگاه‌ها و مراکز مربوط برآورده می‌نماییم و نیازهای بهداشتی و درمانی خود را در

بیمارستان‌ها و مراکز بهداشتی برطرف می‌سازیم. لذا فرزندان ما باید یاد بگیرند که نهادها و واحدهای مختلف اجتماعی، نیازهای گوناگون آنان را بر طرف می‌کند و به همین دلیل نباید از هر واحد اجتماعی انتظارات نامناسب داشته باشند، مثلاً درست نیست که فرزندان برای تأمین نیاز به محبت در کوچه و خیابان و در میان مردم به جست‌وجو بپردازند، محبت را باید در کانون خانواده پیدا کرد. بنابراین حضور و شرکت در مجامع مختلف اجتماعی احتیاج به شناخت و کسب مهارت لازم دارد که باید آن را به فرزندان خود بیاموزیم (همان، ۱۳۸۳، ص ۱۲۵-۱۲۲).

ارتباط با فرزند نیازی ضروری است

یکی از مشکلات اجتماعی که در ارتباط با بسیاری از خانواده‌ها مطرح می‌باشد، این است که پدر و مادر هر کدام به نوعی آن قدر درگیر مسائل شخصی‌اند که دیگر وقتی برای دل‌جویی از فرزندان برای آنان باقی نمی‌ماند؛ در حالی که این ارتباط از هر وظیفه‌ای مهم‌تر است. پدر یک خانواده نباید خود را آن قدر گرفتار مسائل بیرونی کند که مادر نقش یک مفسر را برای او بازی کند. بعضی مردم تصور می‌کنند که صرف وقت برای صحبت با فرزندان کاری بیهوده است، اما واقعیت این است که همین صحبت‌های به ظاهر کم‌ارزش در بارور شدن شخصیت اجتماعی فرزندان بسیار موثر است. مطمئن باشید که اگر یک برنامه‌ریزی صحیح در تقسیم اوقات خود داشته باشید، ایجاد این ارتباط هرگز لطمه‌ای به انجام دیگر وظایف شما وارد نخواهد کرد. به این مهم نیز توجه داشته باشید که فرزندان نیازمند صحبت کردن و گوش کردن به حرف‌های شما هستند و انجام این امر آن قدر با اهمیت است که جای آن را هیچ فرد دیگری پر نخواهد کرد (خوشگو تهرانی، ۱۳۸۵، ص ۲۲).

کودک باید احساسات خود را آشکار کند

بعضی از والدین حتی کم‌ترین فرصت را به فرزندان خود نمی‌دهند تا افکار و احساسات خود را بروز دهند. اغلب والدین از کودکانشان انتظار دارند که ساکت بوده، تسلیم خواست‌های آنان باشند؛ به‌خصوص زمانی که در خارج از خانه همراه آنان‌اند و این انتظار حداقل تا سن ۲۰ سالگی فرزند ادامه دارد و بعد از این سن آنان منتظرند که حصارها شکسته شود و فرزندشان بتواند بر تمامی معضلات اجتماعی فایق آید (همان، ۱۳۸۵، ص ۲۰-۱۹).

کودکان ضعیف را بشناسیم

از مهم‌ترین راهبردهایی که می‌تواند در بعد تربیت اجتماعی

به منظور تقویت مهارت‌های اجتماعی فرزندان آموزش سه مؤلفه زیر ضروری است :

- ۱- باید به کودک کمک کنیم تا تصویری روشن از رفتارهای اجتماعی مطلوب به دست آورد.
  - ۲- به کودک یاد دهیم که چگونه از مهارت‌های اجتماعی مناسب استفاده کند.
  - ۳- باید به کودک کمک کنیم تا مهارت‌های آموخته شده را به موقعیت‌های اجتماعی گوناگون محیطش تعمیم دهد. (گلدارد، ۱۳۸۱، ص ۲۳۰ - ۲۲۹).
- امید است آن چه گفته شد زمینه را برای بالندگی و پویایی کودکان در بعد اجتماعی فراهم سازد.

منابع :

- احمدی، علی اصغر (۱۳۷۹): تربیت اجتماعی فرزندان. ماهنامه پیوند، شماره ۲۴۷، تهران: سازمان مرکزی انجمن اولیا و مربیان.
- استادان طرح جامع آموزش خانواده (۱۳۸۳): خانواده و فرزندان در دوره ابتدایی. تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- امیرحسینی، خسرو (۱۳۸۴): مهارت‌های اساسی زندگی اجتماعی - اخلاقی. تهران: انتشارات عارف کامل.
- خوشگو تهرانی، زهیر (۱۳۸۵): من کودکم را دوست دارم. قم: انتشارات مهر امیرالمؤمنین (ع).
- گلدارد، کاترین و گلدارد، دیوید (۱۳۸۱): اصول و فنون مشاوره با کودک. ترجمه حامد برآبادی. تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.

بستر شکوفایی و پویایی را برای فرزندان آماده سازد، شناخت کودکان ضعیف است. مهارت‌های اجتماعی در بسیاری از کودکان ضعیف است و از نظر هیجانی و عاطفی پریشان‌اند. مهارت‌های اجتماعی ضعیف می‌تواند ناشی از سرمشق‌دهی ضعیف بزرگسالان باشد. بچه‌هایی که ضربه یا شوکی را تجربه کرده‌اند، غالباً رفتارهایی را از خود بروز می‌دهند که از نظر اجتماعی نامناسب است. این کودکان ممکن است پرخاشگر یا بیش از اندازه مطیع شوند. مهارت‌های اجتماعی ضعیف نه تنها در کودکی، بلکه در تمام طول زندگی منجر به بروز مشکلات می‌شود؛ بنابراین فرزندان که دارای مهارت‌های اجتماعی ضعیف‌اند، بایستی آموزش مناسب را دریافت کنند و مهارت‌هایشان را بهبود بخشند؛ به گونه‌ای که بتوانند از تعاملات اجتماعی لذت ببرند.

مهم‌ترین خصوصیات کودکانی که در کسب مهارت‌های اجتماعی ضعف دارند، بدین شرح است :

- ۱- به ندرت رفتار خویشتن را برای برآورده ساختن نیازهای دیگران جرح و تعدیل می‌کنند.
- ۲- رفتارهای آنان پذیرش اجتماعی ندارد.
- ۳- سرنخ‌های اجتماعی را درست نمی‌فهمند.
- ۴- اغلب نمی‌توانند رفتارهای تکانه‌ای و پرخاشگرانه را کنترل کنند.
- ۵- قادر نیستند مهارت‌های اجتماعی لازم را در موقعیت‌های خاص به کار ببرند.